

- Отрощенко В.В.* Клейноды зрубного суспільства // Археологія. — 1993. — № 1. — С. 101—109.
- Отрощенко В.В.* К вопросу о доно-волжской абашевской культуре // Археология Восточноевропейской лесостепи. — Воронеж, 1998. — Вып. 11. — С. 52—59.
- Отрощенко В.В.* Феномен кістяних пряжок // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности многоваликовой керамики (КИОМК). — Запорожье, 1998а. — С. 113—117.
- Отрощенко В.В.* Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). — К., 2001.
- Отрощенко В.В.* Історія племен зрубної спільності. Автореф. дис. ... докт. іст. наук. — К., 2002.
- Отрощенко В.В., Пустовалов С.Ж.* Обряд моделировки лица по черепу у племен катакомбной общности // Духовна культура древних обществ на территории Украины. — К., 1991. — С. 59—84.
- Пустовалов С.Ж.* Про удосконалення методики розкопок курганів доби бронзи // АБУ 1997—1998 рр. — К., 1998. — С. 168—175.
- Список друкованих праць В.В. Отрощенко* // Мова та історія. — К., 2005. — Вип. 81. — С. 122—137; Мова та історія. — К., 2015. — Вип. — С.
- Чередниченко Н.Н.* Срубная культура // Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — К., 1986. — С. 44—82.
- Шарафутдинова И.Н.* Племена Степного Поднепровья в эпоху поздней бронзы. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — К., 1975.

ДО 70-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ГЕОРГІЯ ІВАНОВИЧА ШАПОВАЛОВА

Місто Запоріжжя завжди цікавило багатьох видатних істориків, археологів, краєзнавців своїм славетним минулим. Наукова діяльність Дмитра Івановича Яворницького, Якова Павловича Новицького, Романа Олександровича Юри, Олександра Всеволодовича Бодянського, Дмитра Яковича Телегіна найтісніше була пов'язана з м. Запоріжжя. Сьогодні справу вивчення Запорізького краю гідно очолює і продовжує відомий учений Георгій Іванович Шаповалов — директор Запорізького краєзнавчого музею, історик, археолог, професор, людина, відома далеко за межами України. Різноманітність інтересів, талант, ентузіазм і щирість є характерними рисами цієї непересічної особистості. 27 червня 2015 р. Г.І. Шаповалову виповнилося 70 років.

Георгій Іванович народився 1945 р. у с. Гуровці Козятинського р-ну Вінницької обл. у родині службовця. Сім'я того ж 1945 р. переїхала в м. Запоріжжя, де вчений живе і донині. Любов до історії, літератури, музеїв, яка панувала в родині, сприяла пробудженню цікавості дітей до історії рідного краю. Значну роль у

цьому відігравали батьки — Іван Павлович і Ганна Макарівна. Батькам, вчителям середньої школи № 84 і СІП № 15, вдалося зацікавити Георгія Івановича героїчною історією Запорізького краю, острова Хортиця. У дитинстві він зміг ознайомитися з музеями та краєвидами Ленінграда, Москви, Києва, Криму та Севастополя. Він був закоханий у Кам'янець-Подільську фортецю, неодноразово піднімався на її вежі та спускався в холодні каземати. Історія назавжди полонила його серце. Уже в школі він збирає колекції монет, марок, починає формувати власну бібліотеку. Справжнім захопленням для нього стає підводне плавання. Слава Жака Іва Кусто наприкінці 50 — на початку 60-х рр. надихала багатьох молодих людей пірнати з аквалангом. Але далеко не всі зробили це захоплення справою свого життя, як Георгій Іванович Шаповалов.

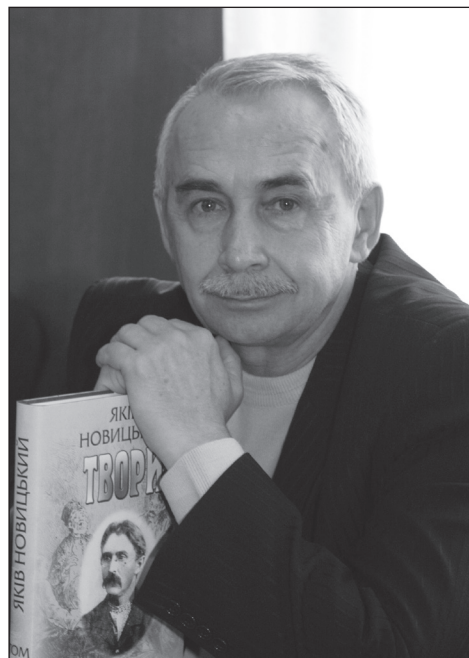
У 1963 р. Г.І. Шаповалов закінчив середню школу, а також курси підводних плавців при обласній морській школі ДТСААФ. Він влаштувався на роботу слюсарем Запорізького електровозоремонтного заводу, активно займався боротьбою, туризмом, підводним спортом, брав

участь у діяльності клубу аквалангістів «Скіф», у складі якого відправляється 1964 р. на Чорне море в експедицію. Після служби в армії (1964—1967 рр.) Г.І. Шаповалов продовжив діяльність в акваклубі «Скіф». Працюючи в Запорізькому обласному будинку технічної інформації та Запорізькому технікумі електронних виробів у 1968—1971 рр., він створює групу аматорів підводного спорту та керує нею. Підводне плавання надихнуло Г.І. Шаповалова на пошук старожитностей на дні Дніпра біля о. Хортиця та в Чорному морі. Згодом підводна археологія стає головною темою у житті Георгія Івановича. Цьому сприяла й вища історична освіта — в 1975 р. він отримав диплом про закінчення історичного факультету Дніпропетровського державного університету. Під час навчання в університеті Г.І. Шаповалов пише статтю «За дніпровськими таємницями» (1970 р.), в якій доводить необхідність створення постійнодіючої підводної експедиції у м. Запоріжжя. Того ж року за його найактивнішою участю така експедиція була створена та працює донині.

Новим етапом у житті Георгія Івановича стала плідна діяльність у Державному історико-культурному заповіднику запорозького козацтва на о. Хортиця, де він спочатку працює за запрошенням дирекції старшим науковим співробітником (1972 р.). У 1973 р. Г.І. Шаповалов стає завідувачем відділу фондів і реставрації заповідника, ініціює створення на о. Хортиця Музею давнього судноплавства на Дніпрі.

Енергія та професіоналізм Г.І. Шаповалова не залишилися непоміченими. З 1974 р. дослідник переходить на роботу до Запорізького обласного краєзнавчого музею, який очолює на початку 1976 р. З цього часу його діяльність назавжди пов'язана з музеєм. Пам'ятаю, як у 1976 р. Георгій Іванович особисто показував нам, співробітникам Вищотарасівської археологічної експедиції Інституту археології, шойно підняті з дна Старого Дніпра залізні якорі. Він з гордістю демонстрував свої цікаві знахідки та пишався ними.

Працюючи директором музею майже 40 років, Г.І. Шаповалов створив команду музейників-ентузіастів, висококваліфікованих фахівців, щиро відданих своїй справі. Його заслугою стало закінчення ремонту будівлі музею та відкриття у 1991 р. оновленої експозиції, до якої увійшли всі останні відкриття працівників музею. Особливою турботою директора відзначається відділ археології, який протягом багатьох років очолює З.Х. Попандопуло. Запорізький музей за ці роки став справжнім центром на-

укової і просвітницької, методичної і краєзнавчої діяльності. Музей співпрацював з такими знавцями Запорізьких старожитностей як В.І. Бідзіля, О.В. Бодяньський, В.М. Даниленко, Д.Я. Телегін, В.В. Отрошенко, Ю.В. Болтрик, В.Г. Фоменко, Ф.Г. Шевченко, Б.Д. Михайлов та іншими. На посаді директора музею розкрився талант Г.І. Шаповалова як організатора та керівника, захопленого своєю справою.

За роки керівництва Г.І. Шаповалова музей став одним з найкращих в Україні — як за кількісним складом колекцій, так і за художнім оформленням експозиції. Фонди музею нараховують понад 100 тис. предметів. Музей має археологічні, нумізматичні й етнографічні колекції світового значення. Серед обласних музеїв України археологічна колекція Запорізького музею є найбільшою і найкращою. Увагу відвідувачів привертають дерев'яне колесо доби бронзи, підняте з-під води, модельовані черепи інгульської культури з розкопок співробітників музею, кам'яні сокири, скіфська стела, моноксил-довбанка тощо. Багато в експозиції знахідок черняхівського часу, раннього та пізнього середньовіччя, козацької доби. Дуже цікава експозиція про будівництво та відбудову Дніпрогесу і Запоріжжя за радянських часів. Чільне місце посідає виставка, присвячена походженню герба України. У ній викладені особисті розвідки ювіляра, за якими тризуб походить від морського якоря. При безпосередній участі Георгія Івановича та його колег було створено державні краєзнавчі музеї у Василівці, Гуляйполі, Кам'янці-Дніпровській,

Пологах, Приморську, Токмаку, а також музеї на громадських засадах. У музейній діяльності Георгія Івановича була лише невелика перерва. В 1996 р. Г.І. Шаповалов за конкурсом був обраний начальником управління культури Запорізької обласної державної адміністрації. Наприкінці 1998 р. він повертається на посаду директора Запорізького державного обласного краєзнавчого музею (з 2007 р. комунальний заклад «Запорізький обласний краєзнавчий музей» Запорізької обласної ради).

Наукове та професійне зростання Георгія Івановича не могло відбутися без вчителів. Такими людьми для нього стали визначний знавець археології Наддніпрянщини О.В. Бодянський і відомий запорізький краєзнавець В.Г. Фоменко. Велика дружба пов'язувала Георгія Івановича з О.В. Бодянським, який казав, що так як Г.І. Шаповалов до нього ставився лише в юності Д.І. Яворницький.

У 1984 р. Г.І. Шаповалов закінчив аспірантуру при Дніпропетровському державному університеті та захистив кандидатську дисертацію. Під час навчання в аспірантурі значну роль у подальшому формуванні ученого відіграла І.Ф. Ковальова, яка спрямовувала його наукові пошуки. Її широкий кругозір, ерудиція, відданість науці, організованість стали прикладом для Георгія Івановича на все життя. Багато чим допоміг ювіляру й директор Інституту археології Ф.П. Шевченко.

Проте музейна робота не єдина сфера діяльності в житті Г.І. Шаповалова. У 1976 р. вчений починає викладати в Запорізькому державному університеті, а пізніше — Запорізькому національному технічному університеті. Тут проявляється ще один бік особистості Георгія Івановича — вміння в яскравій формі донести до студентів власні чималі знання. У 1991 р. йому було присвоєно звання доцента, а в 2003 р. — звання професора кафедри українознавства Запорізького національного технічного університету. Студенти люблять лекції Г.І. Шаповалова та знають його як досвідченого викладача з різних галузей історичної науки. Уявити, як студенти слухають його лекції, я зміг у 2012 р. під час екскурсії, яку проводив Георгій Іванович у своєму музеї студентам «Києво-Могилянської академії». Молодь слухала його з великою зацікавленістю, була вдячна за цікаву екскурсію.

Серед багатьох учнів Г.І. Шаповалова такі відомі як В.В. Нефьодов (підводний археолог), директор Національного заповідника «Хортиця» М.А. Остапенко, співробітники за-

повідника Д.Р. Кобалія та О.П. Мерущенко. Його багаторічними друзями та співавторами є С.М. Ляшко й О.Ф. Белов.

У 2001 р. Г.І. Шаповалов у Дніпропетровському університеті захистив докторську дисертацію на тему: «Судноплавання у духовному житті населення України (з найдавніших часів до кінця XIX ст.)». Георгій Іванович єдиний в Україні фахівець з історії давнього флоту вищого наукового рівня.

Крім керівництва музеєм і викладацької діяльності, Г.І. Шаповалов веде активну пам'яткоохоронну роботу в обласному товаристві охорони пам'яток історії та культури, де довго очолював археологічну секцію. З ініціативи вченого було створено заповідну територію «Старий Олександрівськ», визнано комплексною пам'яткою історії та археології р. Дніпро в межах Запорізької обл. Міжнародний проект «Давній водний шлях «Із Варяг у Греки» — шлях діалогу, миру і взаємопорозуміння для Європи» був розроблений саме завдяки участі Г.І. Шаповалова. Він один з фундаторів і постійний член Запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького.

Варто зазначити, що науковий доробок дослідника становить понад 300 друкованих праць. Вони присвячені результатам археологічних польових і підводних досліджень, розвідкам з семантики сонячної ладі в трипільській культурі, методичним розробкам з музеєзнавства тощо. Вражає широта наукових інтересів ювіляра — від неоліту до сьогодення. Саме завдяки публікаціям Георгія Івановича ми знаємо, як виглядали судна давнього минулого. Протягом останніх років дослідник працює над питанням ролі судноплавання в духовному житті населення території України. Вагомим науковим підсумком розробки цієї теми стало видання Г.І. Шаповаловим монографій: «Корабли веры: Судходство в духовной жизни древней Украины» (1997 р.) та «Судноплавание у духовности давньої України» (2001 р.).

Також Г.І. Шаповалов займається видавничою діяльністю. З 1991 р. музеєм спільно з історичним факультетом Запорізького національного університету видається фахове видання «Старожитності степового Причорномор'я та Криму», у якому Г.І. Шаповалов є засновником і постійним членом редакційної колегії. Водночас з 2001 р. він є відповідальним редактором науково-теоретичного щорічника «Музейний вісник», який видається Департаментом культури, туризму, національностей і релігій облдержадміністрації та краєзнавчим музеєм.

Окрім цього, Г.І. Шаповалов є талановитим популяризатором історії та археології. Він постійно виступає на телебаченні, радіо, в місцевій пресі. Без його активної участі не організується і не проходить жодна наукова конференція в м. Запоріжжя. Там, де з'являється ця чемна, спокійна, вихована людина, завжди панують науковий пошук, доброзичливість і працьовитість. З впевненістю можна сказати, що знахідки та відкриття Г.І. Шаповалова будуть вивчатися ще не одним поколінням фахівців.

Плідна різнобічна діяльність ювіляра відзначена численними нагородами. В 1995 р. він першим в області був відзначений премією ім. Я.П. Новицького обласного відділення Фонду культури України за особистий внесок у розвиток музейної справи та за пропаганду творчих доробок музею в галузі краєзнавства, етнографії, народної творчості й археології Запорізького краю. У 2003 р. Запорізький обласний краєзнавчий музей визнано одним із найкращих у країні, а Г.І. Шаповалов був нагороджений Дипломом Міністерства культури і мистецтв України як

«кращий директор музею обласного підпорядкування». У 2004 р. він став першим лауреатом премії обласної державної адміністрації за досягнення у розвитку культури Запорізького краю у номінації «За досягнення у розвитку музейної справи». Г.І. Шаповалов отримав Подяку Президента України та Подяку Кабінету Міністрів України. У 2005 р. він одержав «Почесну відзнаку» Міністерства культури та мистецтв України.

Такий вагомий доробок не міг здійснитися без допомоги родини, без міцного тилу, яким стала його дружина Людмила Ігорівна. Як жартиливо каже ювіляр, це його найкраща знахідка в житті.

Усі друзі, колеги й учні шановного ювіляра щиро зичать йому міцного козацького запорізького здоров'я, наукового натхнення та багато років плідної і цікавої праці. Вітаючи Георгія Івановича Шаповалова зі славетним ювілеєм, хочеться побажати йому зберегти душевну молодість ще на довгі роки, щоб далі розквітав його талант, щоб він працював на користь країни та Запоріжжя.

С.Ж. ПУСТОВАЛОВ